

ВЕНГРЕНІВСЬКА М. А., ГНАТЮК А. Д.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПОЕЗІЯ Т. Г. ШЕВЧЕНКА В ПЕРЕКЛАДАХ ФРАНЦУЗЬКОЮ МОВОЮ

Метою статті є висвітлення творчої роботи французьких перекладачів над поетичними творами Т. Г. Шевченка, аналіз та оцінка їх перекладів, а також труднощі, з якими вони зустрілися в процесі перекладу самотнього шевченківського вірша.

Ключові слова: поезія, поетична техніка, верлібр, рима, силабіка, віршування, мелодика, звуковий образ, фонетична експресія.

Задача статті состоит в рассмотрении творческой работы французских переводчиков над поэтическими произведениями Т. Г. Шевченко, в анализе и оценки сделанных ними переводов, а также описании трудностей, с которыми они встретились в процессе перевода самотней шевченковской поэзии.

Ключевые слова: поэзия, поэтическая техника, верлибр, рифма, мелодика, стихосложение, звуковой образ, фонетическая экспрессия.

The article deals with the comparative analysis of the French translation from T. Sevchenko who is reputed to the greatest national Ukrainian poet.

Key words: poetry, poetic techniques, rhyme, melody, versification sound image, phonetic expression (emphasis).

У перекладах поетичних творів завжди відмічаються втрати та відхилення від оригіналу у звуковій організації твору, і, в першу чергу, звукопису, метрики вірша, структури строфи, схеми римунання тощо. Водночас порушення поетичного змісту твору не розцінюється як деформація, а як перевираження твору в інших мовних формах. Навіть при досконалому володінні мовою та поетичною технікою перекладач поезії змушений підкорятися законам версифікації, а вони, як відомо, в різних мовах різні.

У передмові до своїх перекладів Шевченкових віршів французькою мовою М. Гільвік писав:

“Il y a le jeu verbal, la rime, cette beauté des vers dont la présente traduction ne donne pas l'équivalent ...”. “... on peut toujours rimer, mais c'est chaque fois au detriment sans doute de la fidélité littéraire qu'à celui du mouvement du naturel des poèmes” [1:23].

Шукаючи французькі відповідники у формі віршування, здатного передати звучання та динаміку Шевченкового вірша, який ламає ритм, варіює метр, його прискорює або сповільнює відповідно до руху думки, М. Гільвік зупинився на силабічному неримованому, так званому “білому” віршеві, відкинувши французький верлібр. На його думку, французький

верлібр занадто “інтелектуальний” і не підходить до романтичного, стрімкого, сповненого народнопісними ритмами, самобутнього Шевченкового вірша. До того ж Шевченковий вірш ґрунтується на чергуванні наголошених і ненаголошених голосних, невластивому французькій мові.

Не тільки Гільвік, але й інші перекладачі віршів Тараса Шевченка французькою мовою (А. Абріль) обрали для перекладу віршову структуру вільного вірша, ритмічні ознаки якого різко розходяться з традиційними нормами французького віршування. Таке вирішення не суперечить створеним Шевченком новим віршовим формам, які поєднують і різновимірні рядки, і речитативні форми народних дум, і народнопісенні форми та невичерпну стихію форм розмовної мови. У звуковій організації поезії Шевченка переважає неточна рима, побудована на повторенні звукових комплексів, здебільшого звукових пар – суфіксів, закінчень, коренів слів, їх елементів. Усі ці засоби виділяють, підкреслюють змістове навантаження образів. Шевченко використовував не готові форми народної поезики, а принципи її образно-семантичної та синтаксичної системи. Поєднуючи найцінніші надбання усної народної творчості і класичної літератури, він створив свою індивідуальну поетичну форму, набагато випередивши появу форм вільного вірша в європейській поезії.

Своїм віршем і поетичною мовою Т. Г. Шевченко сучасний швидше нам, аніж поетичній мові свого часу [6:233]. Його вірш не вкладається ні в одну з традиційних систем віршування. Силабіка української народної пісні своєрідно поєднувалася в його поезії з пушкінською традицією силаботонічного вірша. Як справедливо зауважив М. Рильський, у цьому поєднанні з часом зростало тяжіння Шевченка до силаботоніки, а саме, до чотиристопного ямба пушкінського типу [4:22].

Та яким би не було співвідношення цих елементів, їхній поетичний сплав був завжди гармонійний, йому притаманні були надзвичайна гнучкість і свобода ритму, який А. В. Луначарський назвав “крилатим” [2:437], повна єдність зі змістом. Т. Г. Шевченко розгорнув у своїх віршах все багатство та своєрідність народнопісенних ритмів.

Французька система віршування – силабічна, де всі (або майже всі) склади, крім останнього, у кожному віршованому рядку сумірні (їх вважають ідентичними мовними одиницями). Повторення однакової кількості таких одиниць складів у рядках вірша створює ритм, який опирається на складочислення і фіксоване місце кінцевого наголосу в рядку. Система віршування української літературної мови – силаботонічна, що базується на

чергуванні наголошених та ненаголошених складів. Ця різниця між ними формує найпростішу мовну одиницю ритму – стопу (1):

Думи мої. Думи мої, (8 складів) ----
Лихо мені з вами! (6 складів) ---- (с. 53)

У першому рядку маємо чотиристопний хорей. Наступні два рядки точнісінько повторюють ритмічний рисунок і кількість рядків попередніх:

Нащо стали на папері, - -
Сумними рядами?.. .- -

Як відмічав В. Клемперер [7:57], у французькій мові не існує стопи (*piéd*) у повному значенні цього слова, мова ця не може створити ні дактиль, ні хорей, ні спондей з цілком незалежних складів, тому що склади ці позбавлені як довготи, так і короткості, автономні, їхня кількість залежить від законів французької мови, де наголос падає на останній склад. Останній склад із озвученою голосною завжди склад довгий.

Силабічне віршування склалося в українській та російській поезії VII–VIII ст., тож передати формально-ритмічну вірність Шевченкового вірша в перекладі французькою мовою можна було б простим збереженням відповідної кількості складів у французькому віршованому рядку (головне тут – збереження пауз, які утворюють смисловий ритм, характерний для так званих білих віршів), адже метрику зберегти ми не можемо, так само як і Шевченкову риму та звукопис, на складність передачі яких навіть у російських перекладах неодноразово вказували радянські теоретики перекладу. На жаль, перекладачі розглядуваної збірки не прагнуть не тільки зберегти відповідну кількість складів у віршованих рядках, але навіть не дотримуються чергування віршованих рядків з меншою і з більшою кількістю складів.

Тож вище цитований вірш у перекладі А. Абріля звучить так:

Pensée o mes pensées, (7 складів)
Vous me donnez bien de tourment! (8 складів)
Que venez-vous, maussades, (7 складів)
Vous aligner sur le papier blanc? (9 складів) (53)

Не наблизився до оригіналу і переклад Гільвіка:

Mes pensées, mes pensées, (6 складів)
Vous m'en donnez du mal (6 складів)
Pourquoi vous-êtes vous (5 складів)
Rengées sur le papier (5 складів)

En si tristes colonnes?

(5 складів)

[8:172].

Усе побіжне знайомство з перекладом показує, що музику Шевченкового вірша безповоротно втрачено (певну роль тут відіграє і втрата Шевченкової алітерації довгих голосних *-й, -о, -її*).

Очевидно, що перекладач також не подумав і про те, як французькі слова ляжуть на музику відповідної української пісні (адже багато Шевченкових віршів покладено на музику і стали суто народними піснями, а ті, що ще не покладені, самі просяться на музику). У даному випадку ми запропонували б перекласти так:

Tristes songes, sinistres songes ...

Такий переклад, як видно дозволяє правильно зберегти і розставити паузи предикації відповідно до українського оригіналу, тим більше, що чергування сильних і слабких складів у запропонованому нами перекладі ближче до чергування наголошених і ненаголошених складів в українському оригіналі.

Рима перекладачем також відтворюється не завжди і дуже довільно:

Чому вітер не розвіяв

Dans la steppe, comme poussières.

В степу, як пилину?

Que ne vous disperse le vent?

Чом вас лихо не приспало,

Et le chagrin ne vous endort-il,

Як свою дитину?.. (53)

Comme ses petits enfants?..

У Т. Шевченка, як бачимо, римується 2-й та 4-й рядки, що перекладач помітив і намагається відтворити, правда, повністю відкидаючи відповідний звукопис, але ритм вірша розвалюється, бо стрункий і чіткий повтор *чом*, з якого починається 1-й та 3-й рядки, а також яку в 2-му та 4-му у перекладі повністю втрачені. Самий простий лексичний повтор губиться і в інших перекладах, перекладач забуває, що повтор – необхідна складова ритму вірша:

Quel mal ai-je pu faire A tous ceux-là, qui sont tes gens? Pour quels maux ils me jugent? Pourquoi ont-ils voulu ma mort? Chrétiens! Croyants honnêtes! Priez pour vous ... Un meme sort, Gens innocents, vous guette.

Що я заподіяв

Quel mal ai-je pu faire

Оцим людям? твоїм людям?

A tous ceux-là, qui sont tes gens?

За що мене судять!

Pour quels maux ils me jugent?

За що мене розтинають?

Pourquoi ont-ils voulu ma mort?

Люди! Добрі люди!

Chrétiens! Croyants honnêtes!

Молітеся!., неповинні –

Priez pour vous ... Un meme sort,

Із вами те буде! (120)

Gens innocents, vous guette.

Як бачимо, повтор у перекладі повністю усунуто.

А що ж тоді говорити про відтворення в перекладах народно-поетичних повторів, які представлені в Шевченкових поезіях всією розмаїтістю своїх різновидів: лексичні повтори (анафора, епіфора, рефрен та ін.), а також синтаксичні повтори (повтор-паралелізм, повтор-заперечення, повтор-протиставлення / антитеза).

Усе це створює інтонаційну ритмо-мелодіку, специфічну для поезії Шевченка, яку, на жаль, здебільшого втрачено у французьких перекладах. Разом із тим втрачено і локалізацію логічних наголосів, що впливає на характер тональних вершин, спадів, пауз.

Саме ці компоненти у своїй єдності і складають інтонаційну організацію поезії, її мелодіку. У ритмічній розмаїтості, як і в багатстві фоніки, насиченості вірша асонансами, алітераціями, внутрішніми римами виявляється музичне начало, властиве поетичному мисленню Шевченка.

Не маючи змоги показати всі прийоми і засоби звукопису Шевченкових поезій і спроби їх відтворення французькою мовою, наведемо лише приклади вживання алітерації. Так, у поемі “Кавказ” повторення звуку “р” допомагає чіткіше окреслити образи, увиразнити ідею. Повторенням звуку “р” створюється карбоване звучання вірша, що підкреслює вкладений в нього гнівний зміст: викриття загарбницької політики царизму, лицемірства та облудності церкви:

Храми, каплиці, ікони

І ставники, і мірри дим,

І перед образом твоїм

Неутомленії поклони.

За кражу, за війну, за кров,

Щоб братню кров пролити просять.

І потім в дар тобі приносять

З пожару вкрадений покров.

Перекладач Гільвік доступними йому засобами намагається передати це гнівне “р”.

Oui, les temples et les chapelles,

Les icôns, les chandelles,

La fumée de la myrrh et puis

Les adorations inlassables

Tout cela devant ton image:

Ils prient le vol, pour la guerre

*Pour le sang; ils prient pour encore
Répondre le sang fraternel.
Ensuite ils te feront le don
D'un linceul qu'ils auront volé
Au beau milieu de l'incendie* [8:126].

Той же перекладач частково відтворює і чергування звука “л”, за допомогою якого Шевченко створює прозорі, чисті, ніжні образи:

<i>І заплакала Лілея</i>	<i>Fleur de Lys encore pleura</i>
<i>А цвіт королевий</i>	<i>Et pois de Senteur encore</i>
<i>Схилив свою головоньку</i>	<i>Inclina sa tête fine</i>
<i>Червоно-рожеву</i>	<i>Tout de rouge et de rosé</i>
<i>Не білес, поніклеє</i>	<i>Vers le visage tout blanc</i>
<i>Личенько Лілеї</i>	<i>Abattu de Fleur de Lys</i>
(Лілея)	[8:146]

Плавна, лагідна, мрійна музика наведених Шевченкових рядків зникає в перекладі разом зі зняттям повтору звука “я”.

Втрачається в перекладі і звуконаслідування явищам природи, які так емоційно, яскраво виражаються в Шевченкових віршах:

Реве та стогне Дніпр широкий
Сердитий вітер завива (Причинна)

Французькі переклади своєрідно віддають звуковий образ оригіналу:

Il mugit et gémit le large Dniepr
Au-dessus de lui hurle un vent puissant [8:167] (Гільвік)
Sous l'âpre vent, les saules plient [2] (Насакіна)

Усуваючи в перекладі Шевченкових віршів звуковий, лексичний або синтаксичний повтор, перекладач усуває не тільки пружність віршу, але і його емоційно-змістову наснагу, як, наприклад, у перекладі А. Абріля:

<i>І мене в сім'ї великій.</i>	<i>Et que dans la grande famille,</i>
<i>В сім'ї вольній, новій.</i>	<i>Délivrée de ses chaînes</i>
<i>Не забудьте пам'янути</i>	<i>Avec des mots doux paisibles</i>
<i>Незлим тихим словом</i>	<i>De moi l'on se souviene</i> (173)

Проте в перекладі Гільвіка цей повтор збережено, а разом із тим збережена і сила змісту, вкладеного в слова “в сім'ї вольній, новій”:

*Plus tard dans la grande famille,
La famille libre et nouvelle,
N'oubliez pas de m'évoquer*

Avec des mots doux et paisibles [8:69]

Навіть з наведених прикладів видно, що фонетично яскраву експресивність Шевченкових віршів забезпечують словесні повтори – найпоширеніші в народній поезії синтаксичні фігури. У цих конструкціях повторення слів викликає послідовне чергування одних і тих же складів, звуків, концентрує їх в яскравій співзвучності. Фоностилестичний ефект у таких конструкціях викликається гамою текстуального звукопису – чергування повторюваного акцентованого асонансу з явищами консонактивації.

Порівняльний вибірковий аналіз оригіналу та перекладів віршів Т. Г. Шевченка французькою мовою (переклади М. Гільвіка та збірка перекладів різних перекладачів) дає підстави, виходячи з основних критеріїв оцінки якості перекладу, зробити висновки, що основний зміст перекладених поезій і систему образів та лексику оригіналу в перекладах збережено. Проте в системі цілого мовні засоби перекладу не завжди відповідають поетичному змісту оригіналу.

Перш за все це стосується відтворення загальної музики звучання, звукопису, метрики вірша, структури строфи, схеми римування, характеру рими. Ці найважливіші структурні елементи віршів Т. Шевченка, які несуть на собі поетично-емоційне навантаження, створюють емоційне напруження, в яке включається відповідно намагнічена лексика, на жаль не знайшли в перекладах збірки відповідного аналога. Перекладачі збірки знехтували аналізом складових ритму Шевченкових віршів і, за дуже рідким винятком, музику Шевченкової поезії французький переклад не відтворює. Відсутність основного стрижня в перекладах зразу ж приглушує добір усіх мовних засобів різних рівнів. Переклади явно програють, позбавлені яскравого іскристого Шевченкового звукопису, метрики вірша тощо. І, звичайно ж, переклади Гільвіка поки що лишаються кращими з усіх перекладів поезії Т. К. Шевченка французькою мовою.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Taras Shevchenko dans la série poètes d'aujourd'hui / présenté par M. Guillevic ; préface de M. Rylsky, A. Deitsh.* – P. : Seghers, 1964.
2. *Луначарский А. В.* Статьи о литературе / Анатолий Васильевич Луначарский. – М. : Гослитиздат, 1957. – 736 с.
3. *Пархоменко М. Н.* Тарас Шевченко в русских переводах / М. Н. Пархоменко // Вопросы теории художественного перевода. – М. : Худ. лит., 1971. – С. 233–253.
4. *Рыльский М. Ф.* О поэзии : [статья] / Максим Фадеевич Рыльский. – К. : Сов. писатель, 1974. – 343 с.
5. *Теория и практика перевода* : [респ. межвед. науч. сб. / отв. ред. Александр Иванович Чередниченко]. – К. : Вища шк. Изд-во при Киев. гос. ун-те, 1983. – Вып. 10. – 135 с.
6. *Шевченко Т. Г.* Вибрані твори / Тарас Григорович Шевченко ; післямова Є. Кирилюка. – К. : Дніпро, 1978. – 319 с.
7. *Klemper V.* Moderne französische Lyrik / Victor Klemper. – Berlin, 1957.
8. *Tarass Chevtchenko / par Maxime Rylsky et Alexandre Deitch ; préface, traduction et choix de M. Guillevic.* – Paris : Seghers, 1964. – 180 p.